

tőnek, hogy egy olyanszerű kazuisztikát dolgozzanak ki, amely konkrét esetben eldönti az effajta csoport-nyomások legitim vagy illegitim voltát. Ez a kazuisztika egészen pontosan kell hogy disztingváljon, mind azon tárgyi vonatkozások tekintetében, amelyekre a csoport-törekvések vonatkoznak, mind pedig a mód tekintetében, amely szerint a tendencia megnyilvánul. Semmi esetre sem szabad azonban a tisztségviselőknek úgy viselkedniük, mintha minden olyan nyomás, amely saját nézeteikkel és törekvéseikkel kellemtelen ellentétben áll, keresztényietlen vagy egyháziatlan lenne, és semmi esetre sem szabad ezeknek a csoportoknak és vezetőiknek úgy viselkedniük, mintha az általuk helyesnek tartott célok elérésére minden eszköz megengedhető lenne. Itt sem szentesít a cél minden eszközt. Az az eset is előfordulhat, hogy az egyház társadalmi struktúrájának és egységének fenntartását, illetve az egység egy bizonyos csoport általi tiszteletben tartását csak azon az áron lehet megvalósítani, ha a csoport bizonyos körülmények között eláll az önmagában véve legitim cél keresztülvitelétől. Legalábbis itt és most. De jaj a pástornak, aki formális és tekintélyelvű autoritása révén megakadályozza egy az egyház számára éppen időszerű feladat véghezvitelét. Nyilván sor kerülhet arra is, hogy szélsőséges esetben egy legitim célért sikraszálló csoport e „jaj” véghezvitelét az Istenre vagy az egyház eljövendő történetére bízza. Aki pusztán azért vitatja el vagy próbálja átalakítani az egyházi hivatal formális autoritását, mert az egy egyedi esetben rosszul döntött, az valójában alapvetően hatályon kívül helyezi az egyházi hatóságot, és mintegy hallgatólagosan önmagát teszi meg a történelem szuverén urának. Itt nem elmélkedünk bővebben a fordított lehetőségről, arról ugyanis, hogy bizonyos objektív vagy szubjektív esetekben az egyházi engedelmesség is véget érhet. Erről máshol többet is mondunk.

Az egyházban jelentkező, alapvetően létjogosult és legitim csoportok léte nem vezethet azonban olyan a polarizálódási tendenciákhoz és konfrontációkhoz, amelyeket fentebb mint keresztényietleneket és egyháziatlanokat visszautasítottunk. Ezek a csoportok valóban komolyan és becsületes „sportszerűséggel” tudnak egymással megküzdeni, nem kell egy a valóságban nem létező, jámbor békességet mímelniük. De nem tekinthetik egymást kölcsönösen ellenségnek sem, olyanoknak, akik a túlsó tábor megsemmisítésére hivatottak. Mindent meg kell tenniük azért, hogy e tisztességes küzdelem során is együttéljenek. Minden csoport küzdelmének az egyik célja az kell hogy legyen, hogy a szembenálló csoportot megértse. Miért nem hívják meg például összejeveteleikre a másik csoport képviselőit, s miért nem adnak szót nekik? Miért nem szemlélheti egyik csoport a másikat úgy, mint ami saját maga számára olyan kritikus fórum, amelyre feltétlenül szüksége van?

Második rész

MIT KELL TENNÜNK?

Gondolatmenetünk második részében a „mit kell tennünk?” kérdés akkor is fölvetődik, ha erről az első részben egyet-mást elkerülhetetlenül meg is fogalmaztunk már. E második kérdés megfontolása mindenekelőtt néhány előzetes módszertani alapvetést követel meg.

1. Módszertani alapvetés

Elsősorban is józanul be kell látnunk, hogy az egyház jövőjének bármilyen megtervezése a következő évtizedekre nem mentesít minket a megtervezhetetlen jövő felé fordulás szükségességétől és a kockázatától, veszélyektől, illetve az Isten előreláthatatlan kegyelmébe vetett reménységtől. Amennyiben a profán jövő minden modern futurologia dacára sem látható pontosan előre — már csak azért sem, mert minden mástól eltekintve, a jövő eltervezett és elért mozzanatainak visszacsatolási hatásai a következő nemzedékek mentalitására egyáltalán nem prognosztizálhatók pontosan —, amennyiben éppen ez a kiszámíthatatlan profán jövő lesz a jövő egyházának hatóterülete és ez is meghatározza az egyház cselekvésmódját, úgy magától értetődő, hogy az egyház jövője még a következő évtizedekre nézve sem látható egész pontosan előre és nem tervezhető meg. Még ma is az egyház előttünk rejtett jövője felé tartunk. Ez az egyháznak is emberi sorsa, olyasvalami, ami a valóságos remény és bizalom keresztényi magatartását magától értetődőként feltételezi. Ha akarjuk, azzal is vigasztalhatjuk magunkat, hogy a futurologusok, társadalomtudósok és politikusok minden számításuk és jóslatuk ellenére sem igazán tudják a jövőt, hogy minden profán jövendölés újból és újból, részben vagy egészében meghazudtolódik; hogy sem a jó, sem pedig a rossz nem pontosan úgy következik be vagy marad el, ahogyan azt kívánjuk vagy elkerülni szeretnénk; hogy sem az Ígért Földje, sem pedig valamely végérvényes katasztrófa nem mentesít minket a további zarándokút terhétől és méltóságától. A racionális és józan egyházi futurologia sem egészíthető ki érdemben oly módon, hogy visszanyúlunk egy vagy más, a jámbor körökben terjesztett proféciahoz, mivel az ilyen jövendölések valójában egy apokaliptikus, nem pedig egy

esztatológus mentalitás kifejeződései, amely mentalitás bizonyos szociológiai rétegekben felszámolhatatlan. Ha a következőkben bizonyos kilátásokat és imperatívuszokat fogalmazunk meg Németország egyházának közelebbi jövőjére vonatkozóan, azokat csakis a fentebbiek fenntartásával tesszük.

Ha némelyek számára a jövő eme perspektívái határozatlannak és olcsónak, esetleg pusztán közhelyesnek tűnnek, azok fel kell hogy tegyék magukban a kérdést, vajon tudnak-e jobbat vagy határozottabbat állítani e témában, s mindenekelőtt, hogy a német egyházban bátran és egyértelműen leszűrték-e már azokat a konzekvenciákat, amelyek az eddig elmondottakból következhetnek. Mindaddig, amíg ez valójában nem történt meg, amíg e konzekvenciákról csak üres szövegeket hallhatunk és minden marad a régiben, és amíg mindazt, amit ma meg lehet tenni a jövőért, elodázzák holnapra, addig csak ilyen „közhelyes”, magától értetődő kijelentéseket lehet tenni. Nem szabad azonban szem elől tévesztenünk azt sem, hogy már népünk közelebbi társadalompolitikai jövője is nagyon bizonytalan, hiszen igen lényeges változások is lehetségesek — jó vagy rossz irányban egyaránt —, olyan változások, amelyeket az egyház jövőjének beprogramozásakor, ahogy csak lehet, be kellene kalkulálnunk. Úgy tűnhet azonban, hogy mindez az egyházi életben és a tervekben egyáltalán nem következik be, és többé vagy kevésbé hallgatólagosan abból a feltevésből indulnak ki, hogy a Nyugat profán társadalma a következő évtizedekben is körülbelül olyan marad, mint amilyen most. E tekintetben persze sokmindent nem láthatunk előre, éppen ezért az oly kívánatos előkészület terén sem lehet sokat tenni, így tehát továbbra is érvényes marad az előre-gondoskodással kapcsolatos evangéliumi intés. Mindazt azonban, amit előre lehet látni, mégis időben elő kell készítenünk, és nem változatlanul úgy cselekedni, ahogyan azelőtt: Nem tehetünk úgy, mint a jövő kígyójától hipnotizált egér, amely mit sem tesz megmenekülése érdekében. Még ha minden előreláthatóval szemben fel is vértézzük magunkat, úgy is sok kiszámíthatatlan marad előttünk, amit csak reménnyel és türelemmel várhatunk meg.

A második kérdésünk megválaszolásakor megfontolandó módszertani alapvetéshez tartozik az a felismerés is, amely szerint sok, az egyház életébe vágó dolog a felszólítás és útmutatás jegyét kell hogy magán viselje, amennyiben a színódus vizsgálatainak tárgyát képezi. Ez azt jelenti: helytelen és az egyház élete szempontjából végzetes volna, megbénítaná az egyházat, ha úgy gondolnánk: az egyházi döntések a hit és a keresztény erkölcs elveire építő szigorú dedukció jegyét kell hogy hordozzák, feltételezve, hogy kellőképpen ismerjük azt a helyzetet, amelyre ezeket az elveket alkalmazzunk kell. Meglehet, hogy némely esetben —

és akár fontos esetekben is — így történhet. Az egyháznak azonban nagyon sok és alkalmanként súlyos esetben kell olyan döntéseket hoznia, amelyek a helyzet kellő ismerete mellett sem vezethetők le pusztán a keresztény dogmák és a morál kötelező elveiből, hanem olyan határozatok is meg kell hoznia, amelyek legjobb tudása és lelkiismerete szerint, de a teremtő szabadság jegyében érnek meg, amelyet nem igazolhat adekvátan a keresztény elveket pusztán racionálisan szem előtt tartó értelem. Amennyiben az egyház határozatait mindig azon dilemma elé próbálják állítani, hogy a döntéseknek vagy a fenti értelemben ésszerűen szigorúaknak kell lenniük, vagy akkor nem is szabad kötelező érvénnyel meghozni őket, akkor az egyház olyan tanácstalan, mozgásképtelen és tehetetlen lesz, mint amilyenek ma olyan gyakran tapasztaljuk. Később még beszélünk erről. De hangsúlyoznunk kell ezt már ebben az összefüggésben is, hiszen a jövő megtervezésénél alapvető jelentőségű lesz Németország egyházának jövőjét nem lehet egyedül az általánosan elismert keresztény elvek pusztán alkalmazásával tervezni és építeni; szükség van egy olyan bátorságra, amely egy végső soron karizmatikus ihletettséggel, teremtő fantázia parancsaihoz és utasításaihoz szükséges.

Olyan határozatokra kerülhet sor, amelyeket két vagy több megfontolandó és megvédhető lehetőség mérlegelésével hoznak. Határozatokot kell hozni azokban az esetekben is, ha azok magukban hordozzák azt a kemény egyoldalúságot, amely több jó lehetőség közül kiválaszt egyet, ami nem foglalhatja magában a többi lehetőségben meglévő minden jót. A kompromisszumok értelmesek és szükségesek lehetnek; ha azonban egyetlen határozat a szóba jöhető lehetőségek mindegyikének helyes vonását akarja egyesíteni, akkor csak verbális és álságos kompromisszumok lehetségesek, sokat akarnak markolni, de keveset fognak.

Az egyháznak a jövőt illető tárgyalásaiban és egy zsinat határozataiban valóban szigorú választással kell a súlypontokat kijelölni. Az egyház sem tehet meg egyidőben és egyformán mindent, ami hatókörében feladatként hárul rá. Ha az ellenkezőjét kísérli meg, valójában nem teljesítheti feladatát, mert elfecsérli véges erőit azon fáradozva, hogy mindenkihez egyformán igazságos legyen. Egy zsinaton lehet azon vitatkozni, hogy milyen súlypontokat határozzanak meg, mely kitüntetett pontokban vessék be a véges emberi erőt, a szellemi lendületet és az anyagi segítséget. Ha viszont nem kerül sor valóságos súlypontok meghatározására, ha azt határozzák el, hogy minden kérdésnek egyforma jelentőséget tulajdonítanak és az egyház frontjának minden egyes pontján egyszerre vezessenek támadást; ha az egyház minden egyes feladatának megoldására ideális programot dolgoznak ki, úgy bizonyosan helytelenül járnak el. E kapitális hiba elkerülésének egyetlen biztos kri-

tériumát abban látom, hogy nem kevesen vannak az egyházban olyanok, akik ellenzik vagy rossz néven veszik az effajta súlypont kijelölést, és állítják, hogy az egyház vagy a zsinat nem veszi elég komolyan az általuk képviselt törekvéseket és szükségleteket.

Ebben a most kifejtett elvben benne van a felszólítás is egy olyan bátorságra, amely ahhoz kell, hogy az egyház bizonyos körülmények között mondjon le olyan feladatokról és pozíciókról, amelyeket mindaddig a maga számára követelt. Az egyháztörténet megtanít arra, hogy az egyház gyakran védelmezett olyan pozíciókat, amelyeket megpróbált minden erejével és legfőbb, elengedhetetlen feladatának kárára is tartani, s közben tiltakozott azok ellen a hatalmak ellen, amelyek őt ezekből a pozíciókból ki akarták szorítani. Sokszor csak amikor ezeket a pozíciókat erőszakkal ragadták el tőle, vette észre és látta be az egyház, hogy nem kellett volna egyáltalán mindenáron védelmeznie ezeket, sőt a nem időszzerű védekezés csak kárára vált saját magának és igazi feladatainak. (Gondoljunk csak például az egyházi államról való, későn megfogant, tisztességes lemondásra, amely, ha korábban történik meg, Olaszországban sok ponton hozhatott volna kedvezőbb fordulatot, az egyháznak pedig előnyösebb helyzetet.) Márcsak úgy van, hogy az egyházban valamilyen jámbor rövidlátástól vezérelve nagyon gyakran az egyházellenes és antiklerikális igazságtalanság elleni szent buzgalomban csak végső esetben fognak sok pozíciót feladni, noha az ilyen felszámolás végül is az idők következménye, amely alapjában véve nem ellentét az isteni gondviseléssel. Mégsem kell azonban ezt a jámbor rövidlátást túlhajszolni. Megtörténhet, hogy ez egyszerűen elkerülhetetlen, mert még nem látható előre egy kiegyezés az egyik oldalon valóban lealkudhatatlan feladatok és az egyház azokból fakadó igényei, a másik oldalon pedig a társadalom történeti fejlődése között, s ezért az ilyen pozíciók feladásának törvényes lehetőségét az egyház csak akkor ismerheti fel, amikor azt már ténylegesen — sőt aránylag már régen — ki is kényszerítették. Bizonyára adódnak azonban esetek, amikor a bizonyos egyházi pozíciók feladását megkövetelő fejlődés elkerülhetetlen iránya józanul előrelátható, amikor elő lehet készülni a változásra, s ezért bátran és önként fel lehet adni bizonyos pozíciókat anélkül, hogy huzamosan elpazarolnánk erőinket azok védelmére és egy effajta történelmi fejlődés hordozóit még inkább elidegenítenénk az egyháztól.

A huzamosan fenn nem tartható pozíciók e bátor feladni-tudásához, úgy vélem, az is hozzátartozik, hogy szerényen, de ugyanakkor józanul és keményen fel kell tennünk a kérdést: bevonhatók-e az egyház e jövő felé tartó menetébe mindazok a derék emberek is, akik az általuk ismeretlen jövőbe vezető úttól éppen korszerűtlen mentalitásuk okán ózdkod-

nak. Amint megkezdődik egy ilyen „menetelés”, nem kevesen lesznek az egyházban vagy az iránta jóindulattal viseltetők között, akik mindenképpen elindulnak e menetben, de természetesen azok sem lesznek kevesen, akiket ez elidegenít, megdöbönt vagy megbotránkoztat; olyanok, akik csak a múltból megszokott egyházban érzik otthonosan magukat. Nyilván ezekre a „konzervatívokra” szerényen és szeretetteljesen tekintettel kell lenni, ameddig csak lehetséges. Nincs azonban olyan keresztény elv, amely e két csoport közötti kikerülhetetlen döntéshelyzetekben mindig csak a konzervatívoknak kedvezhetne. Ezt alátámasztandó, csak egy analógiát említek, amelynek jogosultságát nyilván senki sem tagadhatja. Amennyiben a külső misszió ellátásához csak nagyon korlátozott erők állnak rendelkezésünkre, bizonyosan megengedett, hogy a legtöbb erőt azoknak az embereknek a missziós gondozására fordítsák, akik a világ jövője szempontjából a nagyobb történelmi potenciált képviselik, a többi embert pedig átengedjék az Isten kegyelmének, amely hatalmasabb, mint az egyház, vagyis például inkább Japánban végezzenek missziót, mintsem az eskimók között. Épp így lehetséges nálunk is, hogy méltán próbálják inkább azokat megőrizni vagy újra megnyerni, akiknek belső késztetésük van a kezdődő jövő iránt, mint azokat megtartani, akik az egyház utóvédjeként működnek majd az előbb-utóbb elkövetkező jövőben. Például bizonyára nem csupán konzervatív emberek kitalálása, amikor azt állítják, hogy egy modern teológia és igehirdetés sok derék hívőt elbizonytalanít hagyományos hitében, és kiteszi őket annak a kísértésnek, hogy „már semmiben se higgyenek”, mert ebben a modern teológiában és igehirdetésben már nem tudják felfedezni régi hitüket, noha az még abban valójában ténylegesen bennefoglaltatik. Ezt a fenyegetettséget természetesen, amennyire csak lehet, távol kell tartani a tradicionálisan hívőktől, meg kell próbálni őket a régi hit jövőjébe magunkkal vinni. De amennyiben az ilyesmi konkrétan és gyakorlatilag nem lehetséges, úgy joggal lehet inkább azokat a hívőket vagy hinni-akarókat tekintetbe venni, akik a hitet annak mai vagy holnapi alakjában — és csak így — valósíthatják meg, mint a történelmi vagy szociológiai okokból kétségkívül mindig adódó elmaradozókat. Az egyház számára fontosabb egyetlen ember megnyerése holnapra, mint két tegnapi megőrzése a hitben; őket ugyanis kegyelme folytán az Isten akkor is megmenti, ha a hithirdetés valamely mai vagy holnapi formája el is bizonytalanítja őket. Isten és az egyház üdvözítő stratégiája egyáltalán nem azonos. Isten kegyelme ugyanis végtelen, az egyház erői azonban nagyon is végesek. Alapvetően szükséges az a bátorság, hogy az egyháznak a jövő felé irányuló stratégiája miatt — egyáltalán nem szándékoltan — elveszítsük ma azt, aki holnap már úgysem fog az egyházhoz

tartozni, mert holnap a társadalmi helyzet már nem bírja el az ő hagyományosan megfogalmazott hitét.

Számomra azonban úgy tűnik, hogy a mi itteni hivatalos egyházunk a fentebb kifejtett elvet nem veszi kellően figyelembe. Nem akarom azt a szemrehányást tenni, hogy határozottan eltaszítja magától vagy üldözi a holnap keresztényeit, akik már ma köztünk vannak. Egy ilyesfajta szemrehányás igazságtalan volna, és egy nyafka érzékenység jele, ami nagyon helytelen volna éppen azoknál, akik azt gondolják, hogy egy történeti fejlődésben az egyház tudatának és életének élharcosai közé tartoznak. Mégis úgy tűnik, hogy hivatalos egyházunk konkrét kérdésekben túlságosan is csak a konzervatívok szólását játssza, határozatait a jövő javára a jobbra csak az ellenkezés kényszeríti ki, lihegve lohól a fejlődés nyomában, ahelyett, hogy szuverén bátorsággal maga vezetné azt.

Az egyház jövő-tervezésének módszertanához kívánczozna még valami. Azokhoz a maguktól értetődő, közhelyszerű dolgokhoz tartozik, amelyeken az életben újra meg újra átsiklik az ember szeme. A jövő tervezése idejében kell hogy történjék. Ha például tudnivaló, hogy tíz év múlva a most meglévő plébániáknak valószínűleg mintegy a felét láthatja el helybeli pap, akkor már ma megfelelő intézkedéseket kell hozni, amelyek révén föl lehet készülni a nemsokára jelentkező helyzetre. Az ilyen, idejekorán történő tervezés már csak azért is szükséges, mert most még adottak a lehetőségek és azok feltételei ahhoz, ami később szükségesség válik, amelyek gyakorlati kipróbálás és kísérletezés híján elműlnak, amennyiben továbbra is úgy járunk el, ahogyan eddig. Ma például vannak olyan, az életben, hivatásban és házasságban megpróbált férfiak, akik az ordináció útján minden bizonnyal elvállalnák egy közösség vezetésének átvételét; példájuk a jövőre nézve is vonzó lehetne, akkorra, amikor ez végképp szükségessé válik, és amikor egy ilyen egyházi hivatás teljesen magától értetődőnek fog látszani; amíg, ha valaki ugyanezt tíz vagy húsz év múlva kísérelné meg, senki sem találná rá magát késznek. Az idejekorán elhatározott tervezés és a tervek kivitelezésének megkezdése akkor kell hogy történjen, amikor az még nem égetően szükséges és még nem mindenki számára magától értetődő. Éppen ezért az ilyenfajta terveknek belső és külső akadályok szegülnek ellen, amelyek egykönnyen okot adhatnak az elnapolásra. A valóságban azonban akkor van a tervezés és elkezdés ideje, amikor az általános vélekedés szerint még várni is lehetne vele. Valójában itt az idő, csak még nem vették észre.

A „metodológiátlan” módszertanhoz tartozik az a készség is, amely a Lelket az egyházban szabadon működni hagyja ahol csak egy kissé világosan is fel lehet ismerni működését. Senki sem fogja alapvetően visz-

szautasítani ezt az elvet, ám gyakran kérnek számon olyan kritériumokat az Isten Lelkének működésére az egyházban, amelyeknek alkalmazása nem teszik már felismerhetővé a Lelket. A Lélek munkálkodása is földi emberekben zajlik. Éppen ezért mindig is emberi motivációkkal, egyoldalúságokkal, meggondolatlanságokkal stb. együtt nyilvánul meg. Ha az efféle emberi gyengeséget használják fel annak bizonyítására, hogy itt nem a Lélek hatásos működéséről van szó, úgy sehol sem fogjuk azt megtalálni, és könnyen arra a következtetésre juthatunk, hogy az ember műve ez, nem pedig az Isten Lelkéé.

2. A római katolikus egyház

Most is, a jövőben is római katolikus egyház vagyunk és leszünk. Ez magától értetődő tény. Ezt azonban ma mégis világosan ki kell mondanunk, amikor egy Róma-ellenes, elterjedt elméleti és gyakorlati allergiával találjuk magunkat szemben. Aki ezt hangsúlyozza, azért még nem feltétlenül a „Pápáért és Egyházért” mozgalom tagja, mert a kereszténységről és az egyházzól alkotott nézeteink feltétlenül Rómára-vonatkozatlansága számunkra, katolikusok számára a keresztény és katolikus hit mozzanata, nem pedig pusztán történelmi vagy vallásszociológiai esetlegesség. Csak mert a kereszténység lényegéhez és a katolikus hithez a kritika és egyfajta, alapjában véve egyházkritikus magatartás is hozzátartozik; mert a pápa egyházi funkciójának konkrétuma történelmileg is olyan nagyságot jelent, amelynek története a jövő felé természetesen még mindig nyitva van, csak mert az egyes pápák az utóbbi százötven év történetében ténylegesen és nem ritkán adtak és adnak okot az intézmény és dolgok és a normálisan adódó gyakorlat kritikájára, csak mert a számunkra hitelesen adott péteri hivatal a mostani alakjától sokban különbözõ módon is elképzelhető — s a mai világ helyzete ezt meg is követelheti —, még egyáltalán nem mondhatjuk azt, hogy jogunk volna a péteri hivatal I. és II. vatikáni zsinat által tanított felfogásának elméletben vagy gyakorlatban ellentmondani. Pálnak a galataiakhoz Péter ellenében írt levelének példája kétségkívül számunkra is bizonyos jelentést hordoz. A pápatisztelet ama stílusa, amely elsősorban a XIX. században alakult ki, sokunk számára joggal tűnhet egy letűnt korhoz tartozónak. A jótárat használaton kívül helyezték, és kötelező dogmatikai okokból jogunk van ellene mondani az 1867-es *Civiltà cattolica*-nak, amely úgy vélte, hogy saját hitünk és saját vallásos életünk a pápától volna eredeztethető. Jól meghatározható funkciót tulajdonítunk a pápaságnak az egy-

házban, amely semmiképp sem vehető össze egy totalitárius rezsim fejének funkciójával. Ezt a funkciót az egyház nagyobb szelleme és élete hordozza és foglalja magában, és ami a ránk vonatkozó kötelező érvényességet illeti, hordozza azt a mi ősbib hitünk Jézus Krisztusban és az egyházában, amely a pápaságnál is nagyobb. A pápa egyetemes funkciója az egyház egészére nézve csak nagyon feltételes, és analóg módon írható le jogi kategóriák segítségével, amelyeket egy profán társadalomból kölcsönöztünk ki, és amelyek ezért javarészt történetileg feltételes módon érvényesek. Nagyon sok minden, ami a pápaság e funkciójának lehetséges, de dogmatikailag nem kényszerítő erejű, hanem történelmileg feltételezett és változandó tényszerűsége — és mint ilyen ma még érvényes —, nagyon jogos kívánalmakat enged meg a további változás irányában. És effajta kívánalmak igen határozottan jelentkezhetnek, még ha azok nem legitimálnak is egyfajta az egyházban belül végbemenő forradalmat, még olyat sem, ami az ilyen alapvetően megváltoztatható dolgok ellen fordul; nem szabad ezt a hivatalt tartóságában és funkciójának történeti konkrétumában félbeszakítani, vagyis mindig arra a (végül is eszkatologikus alapú) reménységre kell épülniük, hogy beteljesedésük a pápaság révén, nem pedig annak ellenében következhet be. Mindez azonban mit sem változtat ama dogmatikai tényen, hogy a pápaság hitünknek egy kötelező érvényű alkotóeleme, tartalma, az igazságok hierarchiájának és keresztény életünknek megfelelő helyén. Úgy azonban feltétlenül.

A pápaság konkrét alakját illető, jogos kritikai fenntartások nem akadályozhatnak meg abban, hogy az ilyen konkrét formájában is egy józanul realiztikus megértéssel forduljunk felé, amelyben a kereszténység mindenkorai konkrét alakját minden dimenziójával és területével együtt szeretetteljesen és elfogulatlanul el kell fogadnunk, jóllehet azokat nem tartjuk egyszerűen azonosnak a kereszténység lényegével, hanem történetileg megváltoztatható formáknak véljük. A pápaság konkrét alakjával szembeni ingerült és elkeseredett allergia teljesen idegen a katolikumtól. Ma igenis lehetséges bátran és türelmesen, de hatékonyan bírálni a pápaság konkrét alakját anélkül, hogy eme ingerült allergia áldozataivá esnénk. Ahogyan a profán társadalomban nemcsak társadalombírálat, hanem valódi és elfogulatlan államkarat is létezik vagy kell léteznie, valami effajta analógia van helyén a pápaság esetében is. Bírálóinak nem az a feladata, hogy csak és elsősorban azért álljanak lesben, hogy a legfelsőbb egyházi hivatal valóságos vagy vélt túlkapásait kivédjék, hanem hogy konstruktív módon elmélkedjenek arról, miként vehetne át a péteri hivatal — vélhetőleg nem is kevés vonatkozásban — az egyházon belül új, pozitív feladatokat; egy olyan egyházban, amely ma

arra készülődik, hogy valódi világegyház legyen, s egy olyan egységesülő világ elé lép amellyel szemben feladatai vannak, s ezeket csak egy, intézményileg is valóban egységes világegyház tudja teljesíteni. Ha a marxista szocializmus világszerte létező mozgalma a „demokratikus centralizmust” nyilvánítja társadalmi rend struktúrájává, akkor még mindig számíthatunk arra, hogy ez a fogalom nagyon különböző módon értelmezhető; hangsúlyozhatjuk ugyan, hogy az egyház ne profán valóság, hiszen egészen más a lényege; de itt is állíthatjuk: az egyház nem lehet vitaklub; olyan döntésekre kell jutni, amelyekhez az egyházban mindenkinek igazodnia kell. Egy effajta követelmény nem lehet eleve az emberi méltóság ellen való, amennyiben az ember — mint ahogy azt ma nem győzik eléggé hangsúlyozni — társadalmi lény; nem lehet tehát értelmetlen egy olyan legfelsőbb csúcs, amely révén minden nézet és demokratikus vita egy mindenki számára kötelező határozattá alakul. Nyilván kívánatos volna, hogy a határozathozatali eljárások az egyházban lehetőség szerint sokak aktív együttműködésével és áttekinthetően történjenek, minden bizonnyal hangsúlyozni kell, hogy azok szakszerűen folyjanak, sőt, hogy egy többség nézete mint olyan már a számításba veendő tárgy egy részét jelentse; nem szabad azonban úgy tennünk, mintha minden határozathozatali eljárás adekvát értelmezés szerint feloldható volna racionálisan bebizonyítható és mindenki számára átlátható folyamatokban, ha a megfelelően fel nem oldható egyéni és személyes vonások egyáltalán nem játszanának szerepet az ilyen folyamatokban, vagy mintha egy döntéshozatali testület (amely végül is kevesekből áll) egyenesen megvédhetné az egyedet egy közösségre vonatkozó döntéssel szembeni bizonyos kiszolgáltatottságtól. Ebből kiindulva egy jól körülhatárolható értelemben felfogott „monarchikus” csúcsszervnek az egyházon belül is — alapjában véve elkerülhetetlen — létjogosultsága van, és nem szorul rá a paternalista ideológiák védelmére. Ezt a szükségyszerűséget az óvja meg jobban a vesztélyektől, ha azt nem kendőzik el, ha nem helyezik hatályon kívül, hanem ha saját funkciójába működésének szakszerűségére és transzparenciájára vonatkozó biztosítékokat építenek be (iure humano, és a társadalmi helyzet változatosságának, valamint a határozatok szakszerűségének megfelelően). Ebben a tekintetben bizonyosan sok javítani- és átstrukturáltnivaló van még a legfőbb egyházi tisztség konkrét szerkezetében a valódi hatékonyság és a ma szükséges transzparencia felé, de éppen ma kell egy effajta, hatékony legfőbb egyházi vezető hivatal szükségességét meglátni, és nem szabad úgy vélekedni: minél inkább korlátozva van a hivatal, annál inkább megfelel az idő követelményeinek. Be kellene látni, egy hivatalnak semmiféle olyan jogi struktú-

rája nem lehet, amely a téves határozatokat és a visszaéléseket eleve kizárná. Be kell látni, hogy keresztény és katolikus módon nem lehet egy ilyen hivatal iránti elfogulatlan hozzáállást kialakítani, ha ebbe a magatartásba nem viszünk be egy — a jog és az intézmény által már nem szavatolható — reménységet, amelyet az egyházban működő Lélekbe vetettünk.

3. A deklarikalizált egyház

Az egyháznak deklarikalizált egyháznak kell lennie. Ez a mondat természetesen félreérthető és magyarázatra szorul. Természetes, hogy az egyházban létezik egy meghatározott feladatokkal és megbízásokkal rendelkező hivatal, függetlenül attól, hogy ez a hivatal önmagán belül hogyan differenciálódik és tagolódik, hogyan osztja le vagy hogyan kell leosztania feladatát és megbízását a konkrét tisztségviselőkre. Az is természetes, hogy az egyházban annak lényegénél, küldetésénél és szelleménél fogva a hivatal és a tisztségviselők mint olyanok bizonyos fajta sajátossággal bírnak, olyanokkal, amelyek nem jellemzőek egy profán társadalom hivatalára és tisztségviselőire. Ez a sajátosság azonban éppen az egyháznak — mint a Jézus Krisztusban hívők Lélek-áthatotta közösségének — lényege folytán illeti meg ezt a hivatalt és tisztségviselőit, nem pedig egy olyan eredet révén, amely a hivatalt és annak hordozóit végül is az egyháztól, mint minden keresztény hívő közösségtől, elkülönítené. Ennek az egyház kebelében működő hivatalnak funkcionális jellege van az egyházban, mint társaságban még akkor is, ha ez a társaság a maga funkcióival (igehirdetés, szentségek, az egyházi-társadalmi élet irányítása) mintegy jelzése mindannak, ami az egyházban lényeges: a szabad szellemnek, a hitnek, reménynek, szeretetnek, amelyekre mindaz irányul, ami a hivatalban mint társaságban intézményes, de ugyanakkor azzal sohasem lesz azonos. Ezért csakugyan az a helyzet, hogy a „hierarchia” (ha így akarjuk nevezni) az egyház sajátos lényegében nem azonos az egyház társadalmi struktúrájában létező hierarchiával. Az egyházban valójában olyasféle a helyzet, mint egy sakkegyletben: azok, akik csakugyan fenntartják az egyesületet, és annak értelmet adnak, olyan mértékben tagok, amilyenben jól sakkoznak. Az egyesület vezetőségének hierarchiája csak akkor szükséges és értelmes, ha az a közösséget és ennek a közösségnek a hierarchiáját szolgálja, és nem hiszi azzal azonosnak magát, illetve nem hiszi, hogy ők, a vezetőség, vi munerre a legjobb sakkozók. Így az egyházban is tisztelni kell a tisztsé-

get, ám a tulajdonképpeni egyházat a szerető szívűek, az önzetlenek, a profétikusok alkotják, s ezek távolról sem mindig azonosak a tisztségviselőkkel, még ha a katolikus hithez tartozik is, hogy Isten Lelke az egyházban a „lélekviselők” és a tisztségviselők közötti végleges szikzmát megakadályozza, és ezért, de csakis ezért lehet társadalmi funkcionalitásában az egyházi hivatalnak is valamiféle karizmája. Ha ezeket a dogmatikai adottságokat a tisztségviselők és a többi keresztények elfogulatlanul, maguktól értetődő módon élik meg és gyakorolják, akkor jutunk el ahhoz, amit deklarikalizált egyháznak hívunk, vagyis egy olyan egyházhoz, amelyben a tisztségviselők is boldog alázatossággal számolnak azzal, hogy a Lélek ott működik, ahol akar, hogy a Lélek nem fogadta őket kizárólagos örökbérletébe, hogy a teljesen sohasem „szabályozható” karizmatikusság éppoly szükségszerűen része az egyháznak, mint a hivatal, amely nem azonos egyszerűen a Lélekkel és azt sohasem helyettesítheti, hogy a hivatal is csak a Lélek bizonyossága folytán nyer igazán hatékony hitelt az emberek előtt, nem pedig pusztán a megoly legitim formális küldetés és autoritás által. És ha azt is meggondoljuk — s erről még kimerítőbben is beszélnünk kell —, hogy a jövő egyháza a maga valóságában egészen másképp kell hogy felnövekedjék az alulról, szabadon alakuló, személyes hit és saját elhatározás alapján szerveződő csoportokból, mint a múltban, akkor még érthetőbb lesz, mit is értünk itt deklarikalizáláson. Egy ilyen, alulról felnövekvő egyházban, amelynek valósága a pusztá elméleten túl az egyén szabad hitdöntésein áll vagy bukik, egy ilyen egyházban is adódik természetesen egy hivatal, mert tisztségek nélkül nem képzelhető el társadalom. Ez a hivatal akkor is joggal mondhatja, hogy Krisztus küldetésén, nem pedig pusztán egyes hívők társadalmi összefogásán alapul, ha továbbra is igaz marad az, hogy ez a küldetés Isten minden embert üdvözítő akaratának része, annak az akaratnak, amelynek az egyház lényegét és létét köszönheti. E hivatali megbízás azonban hatékonyságát a jövőben reálisan csak azon hitbeli engedelmség révén nyerheti el és közvetítheti, amelyet a hívők „alulról” ajándékoznak Jézus Krisztusnak és örömhírének. Ez a hatékonyság már nem egy olyan társadalmi hatalmon fog alapulni, amely a hivatalnak még ma is eleve jár, emellé a hitbeli engedelmség mellé — még ha egyre csökkenő mértékben is. A hivatal tekintélye ebben az értelemben a szabadság tekintélyévé lesz. A jövőben a hivatal viselői teljesen olyan hatékony és nemcsak elméletileg igénybe vehető autoritásra tesznek szert, amilyen mértékben a hívők szabadsága hitük által e tekintélyre feljogosítja őket. Amikor azonban az egyházban egy tekintély igénylése mindig egyben az egyes ember szabadon választott hitére hivatkozva történik, mikor is igazolnia kell magát ahhoz, hogy

egyáltalán hatékony lehessen, amikor tehát a tisztviselőnél konkrétan a tekintélyre való hivatkozás a hit kihirdetését jelenti, minthogy a tekintély csak ezáltal a hit által lesz valóban hatékony, akkor az egyház már deklarikálta az egyház, amelyben a hívők a tisztviselők iránti szabad engedelmességben ismerik el készségesen azokat a különleges funkciókat, amelyeket egy társaságban — így tehát az egyházban is — nem gyakorolhat egyidejűleg mindenki. Hogy az efféle hivatali megbízásokat az egyház egy különleges rítus által — jelesen az egyházi rend szentségének kiszolgáltatásával — ismeri el, s hogy ezzel a felruházással a tisztviselők Istentől az egyházzal levő Lélek segítségét kapják, igaz marad, de mit sem változtat az egyházi hivatal deklarikálta értelmezésén.

A jövőben már nem lehet hatásosan kivédeni ennek tisztviselőnek vitatását vagy megkérdőjelezését hivatkozva egy tisztviselő formális tekintélyre — legyen az bármilyen törvényes is —, hanem csak azáltal, ha sikerül bizonyítanunk a tisztviselő valódi kereszténységét. Azzal tudja elismertetni hivatalát, hogy igaz ember és a Lélekkel eltelt keresztény, akit a Lélek szabadrá tett egyháztársasági funkciójának önzetlen, másokat szolgáló gyakorlására.

Pontosabban rá kell kérdeznünk, melyek azok a konkrét konzekvenciák, amelyeket a tisztviselő konkrét életvitelében egy effajta deklarikálási hozhat. Főként a felső klérus életstílusa az, amely még ma is túlságosan egybevág a profán társadalom hivatalnokainak életstílusával. Nyugodtan megszűnhetne mindaz az ünnepélyesség, amely a tisztviselőket legközönségesebb hétköznapjaik során is jellemzi, amelyeknek semmi közük sincs hivataluk gyakorlásához, kiemeli a többi ember és hívő tömegéből, s amely aláhúzza méltóságukat akkor is, amikor erre semmi szükség. Magának a hivatali tisztviselőnek a betöltésekor nyilván sokkal nagyobb lehetne a tárgyilagosság az ítéletalkotásban és a döntésben, de mindenekelőtt a kívülállók számára kellene sokkal egyértelműbb legyen, hogy ilyen tárgyilagosságra valóban törekednek. A titokzatoskodás fölösleges. A tapasztalatra való hivatkozás gyanússá válik, mihelyt olyan „tapasztalat” látszata jelentkezik, amely eleve klerikális előítéletek nyomán született. Ha tanácsadókra támaszkodnak, tanácsos volna tudni, kik is voltak azok. Nem árt a hivatal tekintélyének és méltóságának, ha döntései okait is az érintettek nyilvánossága elé tárja. Minél profánabb egy határozat tárgya, annál inkább döntő tényező a határozat oka, amely a teológiaiul kevésbé képzetek számára is belátható. Ki kell a bátorságot fejleszteni ahhoz, hogy hamis és végső soron kereszténytelen presztizs-gondolkodás nélkül revideálni, visszavonni lehessen egyes határozatokat, és azt kifejezetten ki is kell mon-

dani, ha ilyen határozatok szakszempontról elhibáztak vagy emberileg igazságtalannak bizonyulnak. A határozatok kritikájára nyugodtan kellene reagálni, nyitottnak lenni a kioktatások előtt, és nem szabad minduntalan azt állítani, hogy olyan alaposan mérlegelték a tárgyat, hogy egy minden kritikán felül álló határozat született. Azoknál a kérdéseknél is, amelyek dogmatikailag és jogilag egyáltalán nem megváltoztathatatlanok, arra kell gondolni, hogy az egyház egy többségének egyszerű óhaja már jogos súllyal esik a latba egy határozat szakszerű megalapozásánál. Óvakodni kell attól, hogy okos teológusoktól vagy egyházi funkcionáriusoktól ideológiai alapokat vegyünk át egy olyan döntéshez, amelyet pusztán a megszokott gyakorlat tehetetlenségi lendülete folytán hoznánk, olyan ideológiai alapokat, amelyek mélyértelműeknek tűnhetnek, de valójában csak azokat győzik meg, akik más forrásból már régen meg vannak győződve arról, amit itt nekik utólagosan teológiai vagy jogi indokokkal agyafúrtan megmagyaráznak. Az egyházban igen nagy a veszélye annak, hogy ilyesféle utólagos szubstrukturákkal bebeszéljünk valamit magunknak, s ez egy tipikus részjelensége egy hamis klerikalizmusnak. A hivatalnak és a tisztviselőknél mit sem árt, hogyha a bizonytalanságokat, kételyeket, a kísérletezések szükségességét és további olyan megfontolásokat, amelyeknek kimenetele valójában nem ismert, becsületesen bevallanak, és nem tesznek úgy, mintha közvetlen forró drót kötné össze őket az éggel minden, az egyházban megoldásra váró kérdés rendezésére. Mégha egy tisztviselője önmagában törvényesen is él tisztviselőnek formális tekintélyével, ez nem mentesíti őt a kötelezettség alól, hogy a tárgyból kiindulva és valóban mai megértési szinten sikeresen igyekezzék kiérdekelni azoknak a valódi helyeslését, akiket egy ilyen határozat érint. Úgy látom, hogy különösen római rendeletek esetében ezt az elvet nem értik meg eléggé, és ezért az ilyen rendeletekben fölöslegesen lejárják Róma formális tekintélyét. Mindenekelőtt erkölcsi-teológiai tanításokra vonatkozó határozatok esetében nem szabad egyrészt azt mondani, hogy tartalmuk a természetjogra alapul, és ezért alapjában véve mindenki számára érthető, másrészt újra csupán a formális tanítói tekintélyre hivatkozni anélkül, hogy ki-elégítő és időszerű kísérlet történe arra, hogy a belső indokolást a dogma természetéből kiindulva meggyőzően és elevenen előadjuk. Még sok más ilyen és hasonló, vagy távolabbi konzekvencia is következne az egyházi hivatal helyesen megértett deklarikálási-céljából, jelenleg azonban ennyi is elég lesz.

4. Szolgálva gondoskodó egyház

A németországi egyház olyan egyház kell hogy legyen, amelyik nem önmagáért, hanem az emberekért, minden emberért van. Ezt a II. vatikáni zsinaton és utána elég gyakran elmondták. Ez a követelmény azonban még messze nem határozza meg valójában az egyházas keresztények és az egyház magatartását. Egy fenyegetett társadalmi csoport, amely mégsem tudja és akarja önmagát feladni, elkerülhetetlenül abba a nagy kísértésbe esik, hogy mindenképp önmagáról és további létéről gondolkodjék. Így van ez nálunk is. Ha az egyház az emberekkel törődik — amit hála Istennek természetesen meg is tesz olyan mértékben, hogy emiatt egyáltalán nem szükséges a nemkeresztény nyilvánosság elől elrejtőznie, hiszen az sem tesz többet e téren —, az effajta gondoskodást mégis sajátos módon gondolja és éli át: mint az egyháznak magának az apológiáját, akkor itt az eszközből könnyen cél lesz. Csakhogy az egyház a maga összes intézményével együtt eszköz az emberekért, s az ember az ő célja.

Mindenképp és éppen a tisztviselők és a klérus szenvednek egyfajta ekkleziológiai befelé-fordultságban. Az egyházra gondolnak és nem az emberekre, az egyház szabadságát és nem az emberét akarják látni. Így jutottunk például odáig, hogy a nemzetiszocializmus idején sokkal inkább csak önmagunkra, az egyháznak és intézményeinek a fennmaradására gondoltunk, és kevésbé a zsidók sorsára. Bár ez érthető, de nem lehetett nagyon keresztényinek, nagyon egyházasnak nevezni, ha az egyház igazi lényegét valóban megértettük.

Az egyháznak az a feladata, hogy az emberekért és nem önmagáért legyen jelen, nem pusztán az emberek krisztianizálására, egyházas keresztényekké tételére vonatkozik. Egy ekképpen felfogott feladat valójában csak akkor jogos, amennyiben olyanok megnyerése a tét, akik az egyház mindenkiért való hivatásában maguk is részt akarnak vállalni. Ha ugyanis az egyház egy olyan világ üdvének szentsége, amely nagyrészt ténylegesen az Isten kegyelme folytán és az egyház intézményiségén kívül vár megmentésre (legyen az bármennyire Isten akarata szerint való és legitim), ha az egyház minden ember felé szóló küldetése ellenére sem hiheti, hogy valóságos alakján túl elképzelhetetlen az üdvösség és a világ lassú jobbulása, akkor az új egyházas keresztények megnyerése nem annyira és nem elsősorban jelenti azok megmentését, akik különben elvesznének, hanem olyan tanúk megszerzését, akik mint jelek mindenki számára érthetővé teszik az Isten világszerte működő kegyelmét.

Az emberek egyházasításának szándéka tehát az a törekvés kell hogy legyen, hogy az egyházas keresztények mindenkinek szolgáljanak. Azoknak is, akik bár készek elfogadni az egyház szolgálatát, azt mégis megvetik és küzdenek ellene. A szegényeknek, öregeknek, betegeknek, a társadalmilag hátrányos helyzetűeknek, a peremhelyzetre szorultaknak, mindazoknak, akiknek semmilyen hatalmuk nincs és az egyház semmiféle hatalmi gyarodásához nem járulhatnak hozzá. Az egyház akkor is fel kell hogy lépjen az igazságosságért és szabadságért, az ember méltóságáért, ha akár önmagának is inkább árt vele, olyankor, amikor az uralkodó hatalommal kötött szövetség első pillantásra jobban hasznára is válna. Elméletileg senki nem is vonja ezt kétségbe közöttünk. De mivel bűnösök egyháza vagyunk, semmiképp sem állíthatjuk, hogy az egyháznak ezt a rendeltetését a gyakorlatban sohasem áruljuk el. Eláruljuk az egyház életében, és egész biztosan a hivatali döntések szintjén és az intézmények konkrétumainak szintjén is, amelyekre az önzés bűne, a hatalomvágy, a magunk érvényre juttatásának rövidlátó törekvése szintén rányomja bélyegét. Ha meg vagyunk arról győződve, hogy a bűnös világban sok igazságtalanság és önkény uralkodik, ha valóban tisztában vagyunk vagy lennénk azzal, hogy a bűn a társadalmi struktúrákat is áthatja és az nemcsak az egyén és az egyéni tett magánszférájának eseménye, akkor valósággal csodálhatjuk, milyen kevésbé került konfliktusba az egyház a társadalmi intézményekkel és a hatalom birtoklóival, azokat az eseteket leszámítva, amikor azok az egyházat magát közvetlenül és kifejezetten támadták. Ennek gyanút kellene ébresztenie önmagunk ellen is, sok konzervatívizmusunkat kelene gyanússá tegye magunk előtt.

Nemcsak vasárnapi prédikációkba illő jámbor szólás, ha azt mondjuk, hogy az egyháznak egy apologetikusan felhasználható alibin túl „másokról” kellene szolgálva gondoskodnia, a szegények és elnyomottak oldalán kellene állnia, és azokén, akik a rövidebbet húzták az életben. De vajon megfelel-e a valóság ennek a szent elvnek, annak az elvnek, hogy az egyháznak mindenkiért, a „többiekért” is jelen kell lennie, azokat is szolgálnia kellene, akik nem értékelik az egyházat, hanem a történelmileg már letűnt korok csökevényeként tekintik? Vajon „a kereszt botrányának” ezt a fajtáját gyakorolják-e nálunk? Bevetünk-e az egyházban elég szeretetet, a kemény konfrontációkhoz szükséges bátorságot, erőt, időt és pénzt mások önzetlen szolgálatára, anélkül, hogy azt fontolgatnánk, használ-e ez magának az egyháznak? Hogy nem csak efféle van nálunk, hanem a szeretet és az önzetlen szolgálat csodája is megtalálható, hogy a többiek nagyjából és egészében alkalmasint ugyancsak nem jobbak nálunk, ez még nem érv amellett, hogy az egy-

ház teljesen mások javának és üdvösségének önzetlen szolgálólánya, hogy ne kelljen minduntalan aggódva megkérdeznünk magunktól: vajon az egyház aggasztó befelé-fordultságában nem gondol-e inkább csak önmagára, mintsem a „többiekre”; hogy egyéni keresztényekként nem kellene felemelnünk szavunkat, akár az egyházi tisztségviselők ellenében is ott, ahol az egyház inkább önmagára gondol, és magát más módon akarja megmenteni, mint a mások megmentése által. Mindezt nagyon elvontan fogalmaztuk meg, mindezt az egyház lényegét szemlélve sokkal pontosabban és mélyebben meg kellett volna indokolni és gyakorlati jelentőségükben konkrét példákkal érthetőbbé tenni. Ez azonban itt lehetetlen. Az utalás rövidege semmiképp sem jelenti azt, hogy a kérdés ne volna rendkívül jelentős.

5. *Moralizálás nélküli erkölcs*

Az egyháznak bátran és egyértelműen, de moralizálás nélkül kellene az erkölcsöt védelmeznie. A kereszténység üzenetéhez kétségkívül bizonyos erkölcsi elvek rendszere is hozzátartozik. Ez a mondat helyes, függetlenül attól a kérdéstől, hogy a konkrét erkölcsi normák szóba jöhetnek-e mint a kinyilatkoztatás tárgyai, s ha igen, milyen mértékben, vagy pedig az embernek és a társadalomnak mint olyannak a történelemtől erősen függő és változékony helyzetéből származnak, és csak feltételezett mindenkori tárgyiasságukban kapnak magasabb motivációt és sürgősséget azáltal, hogy az embert a kegyelem Istennek az örök életben való közvetlen megtapasztalására rendeli. Az evangéliumi üzenet hirdetésének bátorságához — akár alkalmas, akár alkalmatlan — hozzátartozik az a határozottság is, amellyel a morális elvek komplexuma mellett egyértelműen szót kell emelni. De ha ezt a kétségtelenül alapvető és ma is nagyon aktuális elvet elfogadjuk, egyszersmind komolyan hozzá kell fűznünk, hogy az emberi erkölcsről konkrét esetekben korántsem olyan egyszerű és egyértelmű eldönteni, miképpen adható válasz ezekre a kérdésekre a keresztény üzenet lényegét és a mai helyzetet egyaránt szem előtt tartva. Tetszik, nem tetszik, ki kell jelentenünk — mégpedig minden afféle lamentálás ellenére is, amely szerint az egyházban ezáltal sok ember erkölcsi lelkiismeretét elbizonytalanítjuk —, hogy nem kevés konkrét magatartáselv és magatartásminta létezik, amelyek korábban — és akkoriban bizonyos körülmények közt igenis jogosan — a kereszténység legkorszerűbb erkölcsi elveinek kötelező konkretizálódásai voltak, ma azonban nem lehetnek mindig és minden esetben kötelezőek,

és hogy talán fordítva is — számos erkölcsi imperativuszt sokkal világosabban és bátrabban kellene képviselni, mint ahogy az megtörténik, azaz nem történik meg, mert régebben az egyház erkölcsi tudatában nem nyerhetett és nem is nyert akkora jelentőséget. Az erkölcsi tudatnak ugyanis története van, és ez a történet korántsem valami külső adalék az emberhez, akinek a lényéből a legtöbb, az egyház által hirdetett erkölcsi elvet le lehet vezetni; ez a történet sokkal inkább belső mozzanata ennek a konkrét emberi lénynek, akinek magának is megvan a maga lét-története. Az ember végső „létállandója” ellenére, amely azonban adekvát módon és vegytisztán sohasem szűrhető le a konkrét és mindig történelmi létezésből, a konkrét emberi lénynek magának valóságos története van, amely a belső, illetve a társadalmi változás függvénye. Egy ilyen változás azonban feloldhatja bizonyos konkrét erkölcsi normák kötelező voltát, olyan normákét, amelyek korábban alapvetően méltán voltak kötelezőek, mivel az az ember korabeli lényének megfelelték; és fordítva is lehetséges: olyan normák is aktualizálódhatnak, amelyek eddig nem voltak kötelezőek és az egyház morális tudatába sem épültek be. Ezzel összefügg, még ha nem is azonos azzal, hogy a keresztény erkölcsnél nagyon nagy mértékben egy „célmorálról” van szó. Ezzel a szóval egyéni és társadalmi vonatkozásban kétségtelenül gyalázatosan lehet bánni, amennyiben felhasználásával egy közvetlenül aktuális erkölcsi elv kötelező voltát tagadják, holott az valóban érvényes. Végső soron azonban a keresztény erkölcs valóban „célmorál”, hiszen minden kereszténynek kötelessége tökéletes szeretettel adózni Istennek és felebarátainak gondolatban és cselekedetben, mégpedig egy abszolút felszólítás jegyében („súlyos bűn terhe alatt”), mégsem mondhatjuk (ellentétben a minduntalan esendő ember bűnösségének egyfajta protestáns radikalizálásával), hogy ez az abszolút kötelezettség mindig az adott pillanatban lehetséges, tökéletesen realizált konkrét cselekedetre kötelez, vagyis hogy az ember számára megengedett és ugyanakkor ajánlott is nyitottnak lennie saját valóságának további fejlődése és erkölcsi tudatosságának egy magasabb aktualitása iránt. Ez érvényes az egyén individuális szférájára és az erkölcsi mozgásban levő társadalom tagjaként számba vehető egyénre nézve egyaránt, mint ahogy érvényes egy bizonyos társadalomra csakúgy, mint az egész emberiségre.

Itt természetesen nincs helye vizsgálódásunkat és elveinket erkölcsi részkérdésekre alkalmazni. amit azonban itt csak érintettünk, mindazt át kell gondolni, elmélyíteni és bátran kivetíteni a keresztény erkölcsiség részkérdéseire, amennyiben az egyház erkölcsi normákat óhajt hirdetni. Ha ezt nem a kellő mértékben teszi, tanítása régimódinak és irreálisnak fog feltűnni, az a szemrehányás fogja érni az egyházat — mégpedig nem

már eleve és nem is mindig ok nélkül —, hogy nem az ember lényéből eredő és nem a keresztény alap-étoszból táplálkozó erkölcsi elveket hirdeti, hanem olyan magatartásmintákat védelmez, amelyek az ember történelmének letűnt korszakaiból maradtak fenn, és amelyek avítságát csak azért nem észlelik az egyházi tisztségviselők, mert fáziseltolódásuk miatt a jelenkor emberével szemben ők maguk is egy letűnt vagy letűnőben levő korhoz tartoznak. A legújabb időkben vett példákat könnyűszerrel lehetne sorolni, azokat a példákat, amelyeket ma már a legkonzervatívabb moráleteológusok sem vitatnak. Ezzel nem vonjuk kétségbe annak az alapvető lehetőségét, hogy egy bizonyos életmód mellett döntés nyomán — amely életmód szintén az ember konkrét létének egy mozzanata, s ezáltal kötelező érvényű — az egyház maga is aktívan részese lehet az erkölcsi tudatosság konkrét története alakításának; ez a történet tehát nem pusztán a valós események regisztrálására korlátozódik, és tanulságait nem egy, az egyház által nem alakított történetből vonja le. Az ilyesmi azonban lehetetlen, ha csak iskolamesterként eredménytelenül mutogatunk konkrét erkölcsi elvekre, csakis olyan tett és a neki megfelelő igehirdetés által lehetséges, amely valóban megváltoztatja a történelmi helyzetet, az ember konkrét lényét és a társadalom erkölcsi összességét.

Amikor azt állítjuk, az egyháznak moralizálás nélküli morális intézménynek kell lennie, a moralizálás-mentesség óhajával azt a parancsot fejezzük ki, hogy az egyháznak Krisztus örömhíre mellett annak erkölcsi követelményeit egyértelműen bátran, nem pedig meggyöngítve kell képviselnie. Akkor kerül sor moralizálásra, amikor az erkölcsi magatartásnormákról morcosan, iskolamester módjára és egy erkölcstelen világ miatti morális felháborodással szólnunk anélkül, hogy e normákat visszavezetnénk az ember belső léttapasztalataira, amelyek nélkül az úgynevezett természet adta elvek ténylegesen egyáltalán nem köteleznék az embert; akkor kerül sor moralizálásra, amikor az erkölcsi elveket nem vezetik vissza annak a keresztény örömhírnek a legbelső magjára, amely az élő Lélek üzenete, a csak kívülről jövő törvény alóli felszabadulás és a szeretet üzenete, és amelyet nem rendelhet maga alá semmilyen törvény, ott, ahol ez uralkodik. Ez mindenekelőtt napjainkban érvényes. Mindenekelőtt és végső soron a ma embere számára kell a maga létének ama belső, boldog, felszabadító, a félelem és az önelidegenedés alól felszabadító titkát hirdetnünk, amelyet „Istennek” nevezünk. A ma emberének legalább egyszer meg kell mutatnunk annak az útnak a kezdetét, amely őt hitelesen és konkrétan az Isten szabadságához vezeti. Ahol az ember Istent és a legmélyebb félelem és bűn alól felszabadító Lelkét még kezdetében sem tapasztalta meg, ott nem hirdethetjük a keresztény-

ség erkölcsi normáit. Ez az ember ugyanis még nem értheti meg e normákat, s azok legfeljebb még radikálisabb kényszerek és mélyebb félelmek okaiként tűnhetnek fel előtte. Ha az ember még nem áll valóságosan és személyesen Isten előtt (és ezt nem lehet elérni azáltal, hogy Istenről kissé külsőlegesen oktatgatva beszélünk), talán még megértheti, hogy bizonyos erkölcsi normák áthágása az egyén és a társadalom konkrét létére nézve célszerűtlen, azt azonban nem értheti és valósíthatja meg, amit a kereszténység vall a bűnről.

Ha erre gondolunk, bizonyára azon a véleményen lehetünk, hogy az egyház igehirdetésében túl sok a moralizálás. A valóban keresztény morál az emberből indul ki, megvédi őt és nyitott történelmét, az emberi lény középpontjából ered, onnan, ahol Isten Lelke elevenen van jelen. A keresztény morál így hát nem keltheti azt a benyomást, hogy amit megkövetel, az az ember Isten törvénykező önkénye által való korlátozása, az emberre kívülről rákényszerített törvény, amely az ember nézőpontjából éppolyan jól elképzelhető másképp is. Amikor a ma emberének az a benyomása, hogy az egyházi morálnak olyan törvények lelki kötelessége a feladata, amelyek egyáltalán nem az Isten Lelke általi, felszabadító ösztönzés konkretizálódását jelentik, akkor az mutatkozik meg, hogy igehirdetésünkben moralizálunk, és nem a keresztény erkölcsöt hirdetjük, úgy, ahogyan azt hirdetni kell.

Amikor a moralizáló morál ellen szólnunk, még valamit — s ezúttal valami pozitívát — el kell mondanunk. Az már csak úgy van, hogy az ember és környezete, amennyiben ez utóbbi az ember által megismerhető és irányított vagy irányítható, ma sokkal bonyolultabb és átláthatatlanabb, mint azelőtt volt. Mivel korábban egyszerűbbek voltak, legalábbis amennyiben egyáltalán az ember „rendelkezésére álltak” — mert sokkal stabilabbak és kevésbé változandók voltak —, viszonylag egyszerű és stabil magatartásnormákat lehetett adni, amelyek révén az ember önmagával és környezetével könnyen boldogulhatott. Mindannak, amit az ember tett, sokszor tapasztalt és megfelelőképpen előrelátható következményei voltak. Ennek megfelelően nagyon világos és viszonylag könnyen megközelíthető erkölcsi magatartásnormákat lehetett adni. Ezen még az sem változtat, hogy ezek a normák az ember számára mindig nehezek és csak erkölcsi erőfeszítés árán megfigyelhetők voltak. Ma az ember ilyesféle valóságai sokkal összetettebbek, ugyanakkor nagyobb mértékben az ember kiszolgáltatottjai, és olyan valóságokat tartalmaznak, amelyek egykor az emberi szabadság tárgyaiként korántsem voltak adottak, következőképp nem is követeltek meg erkölcsi normákat. Ez a sokkal komplexebb világ azonban most kevésbé könnyű és kezelhető normákat ad az ember és az egyház számára — mégpedig éppen

a komplexitás által sokkal nehezebbé vált felismerhetőség miatt. Éppen ezért az egyház is gyakran igen tanácstalan az emberi élet sok területén, amikor nemcsak általános és elvont, hanem konkrét és közvetlen alkalmazható normákat kérnek tőle. Ha az egyház mégis úgy tesz vagy úgy tenne, mintha mindig és mindenhol, minden egyes esetre alkalmas, közvetlenül alkalmazható normák birtokában volna, csak hiteltelenné teszi magát, mert az élet szörnyű leegyszerűsítőjeként fog feltűnni. Ha valaki erre azt mondja, az egyháznak fel kell hagynia azzal, hogy előadja az olyan kis papocskák olcsó receptjeit, akik távol állnak a valódi élettől, a társadalomtól és a modern kultúrától, hanem inkább az egyes emberek lelkiismeretére kellene bíznia az ilyen döntéseket, akkor lehet, hogy az ilyesfajta követelmény sok esetben primitív és elhamarkodott, s az is előfordulhat, hogy a „lelkiismeret” fogalom alatt szubjektív önkényességet és tetszőlegességet védelmez, amelyeknek semmi közük sincs egy Isten előtt felelős és a valódi büntől, mint lehetőségtől, valóban rettegő lelkiismerethez — mégis egy ilyen követelmény nagyon sokszor jogos. Egy ilyen követelmény — helyesen felfogva — nem a kereszténység és az egyház visszahúzódnását jelenti az erkölcs teréről, hanem a keresztény igehirdetés feladatának igen fontos „áthelyezését” a lelkiismeret alakítására, mégpedig nem elsősorban a mind konkrétabb részletekbe menő, kazuisztikus materiális kioktatás révén, hanem azért, hogy a lelkiismeretet felébresztjük és arra neveljük, hogy önálló és felelős döntést tudjon hozni az emberi élet konkrét, bonyolult, racionálisan már nem kielégítően kibogozható helyzeteiben, mégpedig olyan területeken is, amelyekre az erkölcs korábban egyáltalán nem figyelt, mert ismeretlenek voltak és amelyek a racionális kazuisztika eszközeivel még most sem uralhatók teljesen. Ahol korábban az ilyesmi lehetetlen volt, ott az ilyesmit többé-kevésbé probablisztikusan erkölcsileg közömbösekként tartva az emberek belátására bízták. Ma úgy tekintjük, hogy sok olyan dolog létezik, amely az erkölcszeteoretika és a kazuisztika módszereivel egyáltalán nem oldható meg, ennek ellenére a lelkiismeret nagy fontosságú tárgya lehet. Itt nyilvánvalóan az erkölcsi döntések olyan fajtájáról van szó, amelyeket a hagyományos erkölcs nem dolgozott fel kielégítően. Erről itt sajnos nem eshet több szó. Az egzisztenciális döntés efféle logikája, amelyről korábban csak az igen másodlagos lelkiismereti döntések — mint egy lelki hivatásválasztás — függvényében gondolkodtak, mára a lelkiismeret tényleges „képzésének” sürgető kívánalmává vált, amely ma már egyáltalán nem képzelhető el pusztán a materiális erkölcsi normák kifinomításaként. Ha a morálteológia és az igehirdetés igyekezetei ebbe az irányba mozdulnának, kevesebbet kellene moralizálni s a lelkiismeretben, illetve a világban mégis valódiabb volna

az erkölcsiség. Még a keresztények erkölcsi döntései is bizonyos rész-kérdésekben hihetőleg továbbra is különböznenek egymástól, de ezeket a döntéseket a különbözőség ellenére is az Isten, illetve az emberi méltóság előtt igazságban és szeretetben megvalósuló felelősség hordozná, továbbá az ember lényegét és annak méltóságát illető, valóban döntő fontosságú dolgokban minden bizonnyal nagyobb összhang születne, mintha az erkölcs moralizálva és így hiteltelenné válva mind pontosabb és mindenkire nézve érvényességet igénylő kazuisztikával próbálná az embert és annak méltóságát megmenteni. Egy ilyen, moralizálást kerülő erkölcs azonban nem tehet úgy sem, mintha az Istenre való hivatkozással az élet minden gondja megoldható lenne. Ezek a gondok így nem oldhatók meg. A konkrét erkölcsi problémák sokkal inkább olyan, az ember belvilágában élő kérdések, amelyek előtt a keresztény éppoly tanácstalan, mint bármely ember. Az Istenre és örömhírére való hivatkozáskor sem tudjuk, hogy az olyan konkrét kérdések, mint a népesség-robbanás, az éhínség, a holnap társadalmának szabadságon és igazságosságon alapuló strukturáltsága, miként adható gyakorlati válasz. Ahol az embernek valódi viszonya van az Istennel, a létől való félelemtől megszabadulva, nyílt lélekkel és szabad szívvel szembesülhet ezzel a problematikával, és reménnyel telve kereshet megoldásokat, mindennem el-lenére azonban a legmegfelelőbb megoldásokat még korántsem találta meg. Valóban igaz az, hogy az Istenre való hivatkozás ma is, akárcsak régebben, „a nép ópiumának” veszélyét rejti magában, anélkül, hogy ez a valláskritikai utalás a vallás (vagy akár a hit) teljes érvényű elutasításába torkolljon. Isten nem veszi át tőlünk evilági gondjainkat, nem „takarítja meg” tanácstalanságunkat sem. Az egyház sem tehet úgy, mintha ez volna a helyzet. Végül is az Istenre való hivatkozás egy végső tanácstalanságba űz minket. Mert ^o a megfoghatatlan titok, amely felkínálja, hogy a létünkben felcsillanó fényt az örök világosságnak tekint-hessük. Ezzel a végső tanácstalansággal csak akkor számolhatunk le, ha szent „agnoszticizmussal”, reménykedve és szeretve átadjuk magunkat e megfoghatatlan Isten előtti kapitulációnak; az előtt az Isten előtt, aki sohasem vállalta magára a kezességet, hogy életünk minden számítása eredményes lesz akkor, ha jó viszonyban vagyunk vele.

6. A nyitott ajtók egyháza

A nyitott ajtók egyházának kell lennünk. Ez a követelmény természetesen igen szorosán kapcsolódik mindahhoz, amit e második rész harma-

dik és negyedik pontjánál már elmondunk. De a nyitott kapuk egyházáról még mondanunk kell egyet-mást. A korábbi időkben az egyház mind társadalmiságukat, mind vallásszociológiai helyzetüket tekintve könnyedén, világosan és egyszerűen tudta az embereket két osztályba besorolni; egyrészt azok közé, akik keresztségük és hitvallásuk révén egyértelműen az egyházhoz tartoztak, másrészt azok közé, akik vagy nem voltak megkeresztelve, vagy másféle hitvallást tettek, vagy pedig a keresztségéből való egyértelmű kiválás révén, illetve az egyházi hivatal által kimondott kiközösítés folytán még vagy már nem tartoztak az egyházhoz. A keresztség egyházi hovatartozást meghatározó teológiai és társadalmi jelentését semmiképp nem vonhatjuk kétségbe. De a katolikus tanítás szerint — minden egyébtől eltekintve — a pusztán megkereszteltség önmagában még nem döntő tényezője a teljes és valóságos egyházhoz-tartozásnak. Egy olyan korban pedig, amikor mindent, ami pusztán rituális, a legnagyobb bizalmatlansággal szemlélnék, különösképpen nem az. Az egyházhoz-tartozás szempontjából konstitutív, többi mozzanat azonban jelenleg nem olyan könnyen megállapítható, mint ahogy a korábbiakban volt — vagy legalábbis annak tűnt. A valamely vallásfelekezethez való, tisztán anyakönyvi hozzátartozás személyes és teológiai értelemben sem elégséges tényező. Egy valóban keresztény hit szükséges hozzá. Korábban úgy vélték, ez az egyházhoz való tartozást megalapozó keresztény hit viszonylag könnyen megállapítható: akit megkereszteltek, aki nyilvánosan nem mondott ellent kifejezetten a keresztény hitnek, aki egy vallási szempontból viszonylag egynemű társadalomban élt, aki anyakönyvileg nem lépett ki egyházából, annak eleve feltételezték vagy legalábbis vélelmezték a keresztény hitét. Mindenekelőtt azért, mert ilyen esetekben gyakorlatilag alig lehetett volna elgondolni: honnan vett volna egy ember komoly tudatosságában olyan nézeteket, amelyek valóságos meggyőződését képezik, ám ugyanakkor ellenemondanak a keresztény hitnek. Ma egy plurális társadalomban ez bizonyosan másképp fest. Ha valaki nem kötelezi el magát egyértelműen és kifejezetten a keresztény hit mellett, ami egy anyakönyvi vallásfelekezethez-tartozásból még nem derül ki, és még egy bizonyos vallásos praxis sem vehetünk jelének, még nem biztos, hogy egy úgynevezett kereszténynek ebben a plurális társadalomban valóban az a hite, amely az egyházhoz-tartozáshoz teológiai értelemben szükséges volna. A felekezetiükhöz anyakönyvileg tartozók többségénél gyakorlatilag az effajta hit nem megállapítható, és az egyházak sem kísérlik meg az ilyen megállapítást. Az egyházak és a katolikus egyház teológiailag releváns határai homályosak és nagyon „folyékonyak”. Csak futólag annyit már megállapíthatunk: egy kísérletnél nem vehetjük túlságosan

könnyedén azt, hogy egy egyház „hivatalos” hite és az egyházhoz anyakönyvileg tartozók többségének fejében és szívében élő valóságos hite — vagy hit-fragmentuma — közötti távolságot a „fides implicita”-ra való hivatkozással hidaljuk át. Ez teológiailag sok esetben megfelelhet a valóságnak, a legtöbb esetben viszont alkalmasint teljesen hiányzik egy ilyen „fides implicita” feltétele, tudniillik annak az explicit hite, hogy az egyén vallásos hite az egyházi tanítás által feltétlenül szabályozható. Teológiailag tekintve tehát egyházunk „körvonalai” egyáltalán nem rögzíthetők pontosan. Egyházunkban számosan vannak olyanok, akik vallásszociológiailag, hagyományosan, családi szokás alapján, gyermekkori hatások miatt, „folklorisztikusan” stb. hozzátartoznak, teológiailag azonban voltaképpen nem. De ha ez minden esetben így is van és megváltoztathatatlan, akkor azoknak a teológiai megítélésekor is óvatosságnak kell lennünk, akik anyakönyvileg és hagyományosan nem tartoznak az egyházhoz. Ezek sok esetben egyáltalán nem különböznek olyanoktól, akik vallásszociológiailag egyházon-belüliek. Ami ezt a két csoportot megkülönbözteti, az a vallásszociológiai vonatkozásokban rejlik, nem pedig a teológiaiakban. Ezért pedig mindkét csoportot ugyanúgy kellene kezelnünk.

Ezzel elérkeztünk ahhoz, amit „a nyitott ajtók” képen értünk. A vallásszociológiai értelmű egyházhoz-tartozásnak természetesen egy bizonyos teológiai jelentése van, amennyiben ez a jelentés is egy (de éppen csak egy) mozzanata a teológiai egyházhoz-tartozásnak. Ennyiben az említett két csoport teológiailag még mindig különbözik egymástól. Ez a különbség azonban teológiailag jelentéktelen azzal a ténnyel szemben, hogy a két csoport az egyházhoz-tartozást meghatározó hit tekintetében esetleg nem különbözik egymástól, kivált ha a két csoport tagjait egyaránt megkeresztelteknek tételezzük fel. Ebből pedig az következik, hogy az egyháznak mindkét csoportot többé-kevésbé egyformán kellene és kell kezelnie. Az egyháznak önnön határai „folyékonyságát” és meghatározatlanságát pozitív módon kellene szemlélnie. Azokat, akik ugyan nem azonosíthatják magukat hitük révén az egyházzal, de a keresztény gondolat hordozójaként felfogott egyházhoz pozitív, jóindulatú viszonyuk van, sokkal inkább az egyházhoz-tartozókként, mintsem attól idegenekként kellene kezelni. Hiszen ugyanígy szemléli azokat is, akik anyakönyvileg az egyházhoz tartoznak ugyan, a hozzátartozást megalapozó hitük azonban még hiányzik. Az ilyen közelállók nem érezhetik azt, hogy az egyház csak akkor érdeklődik irántuk, ha megfoghatóan is egy, a hivatalos egyházzal való hívő önazonosítás jelöltjeivé válnak. Ebben a szellemben például a katolikus akadémiák ülései sokkalta fontosabbak és „egyháziabbak” is, mint ahogyan az egyházhoz-tartozás túl

merev fogalma irányából tűnhetnek. Hogyha egyáltalán beismerjük, mint ahogy be kell ismernünk, hogy a mi történelmi és társadalmi körülményeink között sem lehet senki keresztény, még kevésbé felekezethez tartozó keresztény úgy, hogy nem érvényes rá a személyes felelősség, úgy mindekképp joggal értendő ez és ennek konzekvenciái azokra, akik érdekeltek az egyház életében, a világban rá háruló feladataiban, és a keresztény hittel való szellemi szembesülésben. Ma ezek az emberek megfelelnek a korábbi idők katekumenjeinek, akik kereszténységüket nem ott kezdik, ahol szilárd elhatározással teljes jogú egyházhoz-tartozókká jelentik be magukat.

Küzdenünk kell egy olyan egyre inkább elterjedt érzés ellen, hogy valaki vagy elkötelezett tagja az egyháznak és vállalója mindannak, ami ebből következik, vagy szükségszerűen ellenségesen, esetleg teljesen közömbösen viszonyul hozzá. Ez az érzés gyakran végig nem gondolt oka lehet annak, hogy idősebb, érett emberek nem találnak vissza az egyházhoz, amelytől fiatalabb éveikben, talán éppenséggel ártatlanul, eltávolodtak. Teológiai tekintetben egyáltalán nem arról van szó, hogy az egyház újra-megtalálása mindig csak a tékozló fiú visszatérése vagy az elveszett bárány megtalálása volna. Az egyházhoz való visszatérést csak megnehezíti, ha eleve erre, ezekre a modellekre gondolunk.

Léteznek — mégpedig mindenekelőtt manapság — olyan nyitott ajtók az egyházban, amelyekben egyesek intellektuális és morális fejlődés-története valóban egy halálos vétek nélkül vezet ki és vezethet újra vissza. Anélkül, hogy alapvetően valamely ember végső rendeltetéséeként fogjuk fel, elképzelhető, hogy számára egyénileg valóságosan az egyetlen lehetőség lelki és morálisan az egyház egy távolabbi környékére „letelepedni”. Amennyiben a felebaráti szeretet azt parancsolja, hogy senkit se tekintünk a szó végső értelmében ellenségnek, úgy a keresztények számára teológiai lehetőség, morálisan pedig ajánlatos az ilyen peremen meglepedetteket testvérek tartani anélkül, hogy minden alkalommal éreztetnénk: ezek szigorúan véve valójában nem az egyház keresztényei. Ők ugyanis — Ágoston szavait idézve — „szívük szerint” üdvözítőbben tartozhatnak az egyházhoz, mint azok, akik „test szerint”, vagyis pusztán vallásszociológiailag vannak az egyházban. Az elmondottak alapján persze korántsem adható konkrét pasztorálteológiai útmutatás arra nézve, miként lehetne az egyház a nyitott ajtók egyháza. De itt nem is ez a feladatunk. Csak a teológiai helyet akartuk kijelölni, ahonnan az itt gondolt belátás méríthető.

Ebben az összefüggésben még szót kell ejtenünk az ortodoxiáról az egyházban. Természetes, hogy ahol az örök élet Istene és az üdvözítő Jézus melletti hitvallás hiányzik vagy pusztán humanizmus és

„horizontalizmus” révén kiszorul a kereszténységből, ott már nem lehet szó az egyház szempontjából konstitutív ortodoxiáról. Aki az élő Istent és Jézust, az Urat nem ismeri el, az az egyházon kívül van. Egy nyitott ajtókat felkínáló egyház sem kirakodóvásár, hol mindenféle vélemény helyet kaphat. Továbbra is érvényes, hogy az egyháznak, mégpedig hivatalánál fogva joga és kötelessége lehet egyértelműleg megállapítani, hogy ez vagy az a tanítás az egyházban nem adható elő keresztényi vagy egyházi tanítás gyanánt. Naiv elképzelés volna, ha azt feltételeznénk, hogy a jövőben nem kerülhet sor az egyházban olyasmire, mint kiközösítés, anatómia. Megfigyelhető egyfajta hisztérikus félelem is az ilyen világos határvonás iránt, egy olyan félelem, amely már ma is azért különösen jogosulatlan, mert egy az egyháztól távol álló hamis prófétának cleve sem az intelligenciáját és jó szándékát nem vonják kétségbe, sem üdvözülésének esélyét nem vitatják el, ha — amint azt feltételeznünk kell — véleménye lelkiismerete szerint való. Ezzel természetesen még nem oldódik meg az ortodoxia kérdése a Ma Egyházában. Ez azért nehéz, mert ma bizonyos teológiai állításokról és véleményekről sokkal nehezebb megállapítanunk, mint bármikor, vajon a szükséges ortodoxia és az egyház egységének határain belül vannak-e, vagy már túllépték azokat. Mindezt pedig gyakran azért olyan nehéz ma eldönteni, mert az egyházban elkerülhetetlen egy jelentős teológiai pluralizmus, amelynek még pozitív funkciója is van, lévén hogy nélküle az egy evangélium vonatkoztatása a lelki megértéshorizontok, gondolkodásmódok, mentalitások stb. sokaságára teljességgel lehetetlen volna. Éppen ezért a legnagyobb elővigyázatosságra és szerénységre van szükség, mielőtt az ortodoxia szempontjából negatív ítéletet mernénk formálni bizonyos teológiai pozíciókról.

Az ortodoxia kérdésében való továbblépés érdekében azonban bizonyos lehetséges valami olyasmi is, mint „a szellemek egyszerű megkülönböztetése”. Ha egy hivatalos egyházi tan teológiai interpretáció-kísérlete nem tagadja ezt frontálisan és mintegy „felülről”, hanem valóban pozitív erőfeszítéseket tesz az interpretáció érdekében, ha az illető teológus nemcsak kritikát fenntartásokat fogalmaz meg, hanem az Istenben és Jézus Krisztusba vetett hitért szeretettel és meggyőződen kiáll, ha nem pusztán kritikus, hanem igehirdető is, ha elfogulatlanul éli és hordozza az egyház életét, akkor kérdéses teológiai vélemény ortodoxiáját mindaddig feltételeznünk kell, amíg az ellenkezőjére egyértelmű bizonyítékunk nincs, ott az egy ilyen tanításhoz szükséges korrektúrákat vagy értelmezéseket alkalomadtán át lehet adnunk a teológiai munkának vagy a jövőnek, és nem kell rögtön egyházi kiátkozással fenyegetőznünk.

7. A konkrét útmutatások egyháza

A ma egyházának a bátorság egyházának kellene lennie, mert bátorság kell a konkrét imperatívuszokhoz és „útmutatásokhoz”, amelyekre a keresztényeknek a világban történő társadalom-politikai viselkedésükhöz is szükségük van. Ebben a tekintetben az egyház ma igen nehéz helyzetben van. A keresztény cselekvés valóban fundamentális és maradandó elvei, mégpedig éppen a profán társadalom szférájában, korábban egyfajta értelmetlen egységet alkottak a konkrét praxisokkal és elképzelés-modellekkel, amelyek szerint ezeket az elveket felállították és a gyakorlatban alkalmazták. Így korábban a keresztény cselekvés általános és maradandó elveinek hirdetése gyakorlatilag eleve konkrét imperatívuszok hirdetése volt, mivel az általános elvek megvalósítása egyáltalán nem volt lehetséges másként, mint éppen ugyanazon imperatívuszok révén, amelyeket már kihirdettek. Ma mindez másképpen van. Mind az úgynevezett természetjog, mind pedig egy specifikus keresztény morál általános elvei számos olyan konkrét lehetőséggel szembesülnek, amelyekben alkalmazásuk elképzelhető: jelentékenyen különböző életstílusokkal, a társadalom és gazdaság lényegesen különböző modelljeivel stb., anélkül, hogy azt állíthatnánk: csakis egyetlen modell felelhet meg a keresztény elveknek. Ezáltal azonban azok a keresztény elvek, amelyeket a keresztény tanítóhivatal tanításként őriz és ad elő, különösen absztraktakká, és ezáltal sajátjágosan hatástalanokká válnak. Igen sokszor ismerik el maradéktalanul helyesnek őket, mégis olyan érzése támad az embernek, hogy amikor tanácstalanul áll azelőtt, hogy konkrét döntéseket hozzon ilyen lehetséges modellek között, ezek az elvek cserben hagyják. Isten és az ördög úgy látszik a részletekben rejtőzködik, az egyházi igehirdetés azonban az általánosságban mozog. Az egyház gyakran maga jelenti ki az ilyen konkrét kérdésekre vonatkozóan, illetve az egyértelmű imperatívuszok igényével szemben, hogy ezekben illetéktelen, és át kell engednie a döntéseket az egyén és az egyes csoportok lelkiismeretének és hozzáértésének, amely egyének és csoportok profán „szakértelmüknél” fogva vagy egy prófétikus, karizmatikus ihletettség révén ezeknek az elvont keresztény elveknek a konkretizációját maguktól is meg kell hogy találják. Nos, semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy a tulajdonképpeni egyházi tanítóhivatal doktrinér módon nem képes kilépni az elvont elméleti (emberi és teológiai) értelem és az általános elvek területéről. De — amennyiben sajnálkozva vagy megkönnyebbülve meg is állapítjuk ezt — rögtön hozzá kell

fűznünk: a tanítóhivatal mint olyan nem képes erre. És feltehető a kérdés: szükséges-e, hogy a hivatalos egyháznak, mint egésznek a funkciója mindig és szükségszerűen az elméleti értelemnek erre a területére szorítkozzék? Megkérdézhetjük: a hivatalos egyháznak valóban csak az elvont és mind elvontabbá váló elvek doktrinér őrzőjeként és tanítójaként kell-e értenie magát, amiből egy borzasztó sterilitás veszélye fakadhat, még ha nem is állíthatjuk azt, hogy ezek az elvont elvek a konkrét életre egyáltalán nincsenek valóságos hatással. Ha az egyes keresztények és a társadalom keresztény csoportjai „szakértelmük” révén vagy (esetleg) egy karizmatikus ihlet által az elvont elveken túl egészen konkrét imperatívuszokra és döntésekre juthatnak, olyanokra, amelyek útján az itt és most valóban kellőt, „Isten akaratát” konkrétan felfogják, úgy semmiféle ok nem lehet arra, hogy a hivatalos egyház efféle lehetőségét eleve elvitassuk.

Az egyház ezeket az imperatívuszokat és — ahogy nevezni szeretném — útmutatásokat természetesen nem adhatja elő katedrájáról kötelezőként. De ha ezt nem teheti és nem szabad tennie (annak ellenére, hogy már sokszor sor került rá), akkor vajon csakis hallgathat, hogyha a keresztények konkrét helyzetekben döntésre kell hogy jussanak, és eközben nyilvánvalóan jogos a meggyőződésük, hogy a megfelelő döntés a keresztény lelkiismeret számára már csak azért sem teljesen közömbös vagy érdektelen, mert a keresztény elméleti értelem több döntést is lehetővé tesz, és ezek közül egyetlen lehetőség sem vezethető le deduktívan, kötelező érvénnyel a keresztény elvekből. Úgy gondolom, az egyháznak módja van arra, hogy egyaránt konkrét imperatívuszokat mondjon ki, mind az egyházi élet terén — elsősorban —, mind pedig társadalompolitikai és társadalomkritikai vonatkozásban. Az egyháznak „pásztori” hivatala is van, és nem láthatjuk be, a keresztények cselekvésének miért csak szigorúan egyházon belüli területeire terjed ki az, tulajdonképpeni „egyházi parancsok” által, ami a szó teológiai jelentésében rejlik. Efféle imperatívuszok és útmutatások hirdetésében az egyház korántsem tanít örök igazságokat, nem állít fel dogmákat, nem bocsát ki törvényeket. Sokkal inkább a „szakértelemre”, a keresztény lelkiismeret kritikus megkülönböztető-képességére apellál, amelynek ítélete megfelelő módon elméletileg már nem fejthető meg. Az egyház felhívásokat intéz, amelyek az egyén vagy egyes csoportok keresztény lelkiismeretéhez szólnak, mégis a keresztények számára a konkrét döntéseikben egyáltalán nem jelentéktelen tényezők. „Én is Jézus szellemét hordozom” — mondta Pál abban a hasonló helyzetben, amely során egyáltalán nem valamilyen megdönthetetlen normát hirdetett, és mégsem vélte úgy, hogy mégis hallgatnia kell. Az egyháznak az efféle imperatívuszoknak

és útmutatásoknak keresztény lelkiismeretére vonatkoztatott sajátosságát sokkal egyértelműbben le kellene választania a tulajdonképpeni egyházi hivatali tanok kötelező erejű sajátosságairól. Ha a keresztények az egyházban meggyőződnek arról, amiről eddig még javarészt nem voltak, hogy tudniillik a konkrét történelmi döntés nem csupán azért Isten szerint való, mert nem kerül egyértelmű és biztos összetűzésbe a kereszténység elméleti elveivel, ahogyan azokat az egyházi tanítóhivatal ki-mondta, attól még ezeknek az imperatívuszoknak és útmutatásoknak a jelentősége egyáltalán nem lesz csekélyebb. Ha a keresztények erkölcsi nagykorúságuk okán végre megértik, hogy egy döntés nem csupán azért „szakszerű” és jövőformáló a maga valóban történelmi konkrétóságában, és nem azért Isten akarata szerint való, mert a keresztény elméleti gondolkodás oldaláról nem támadható meg egyértelmű bizonyossággal, akkor ezek a keresztények kétségkívül nyitottak és érzékenyek lesznek a hivatalos egyház imperatívuszai és útmutatásai iránt, amelyek ilyen minőségükben világosan felismerve, segítségükre lehetnek abban, hogy megtalálják a valóban konkrét, helyes megoldást saját, szabad lelkiismeretük szerint. Az egyház ténylegesen ilyen imperatívuszokat és útmutatásokat is hirdet. Nem kevés az, és hozzá döntő jelentőségű, ami pl. VI. Pálnak a „Populorum progressio”-jában áll, amit bizonyára nem lehet deduktív módon kényszerítő következményként az emberi társadalom számára érvényes keresztény elvekből levezetni. És ennek ellenére is hirdetik, mégpedig joggal. Ha azonban az ilyen mintegy prófétai és nem tulajdonképpeni doktriner imperatívuszoknak és utasításoknak sajátosságait teológiailag világosabban kifejtették volna, és a keresztények hozzászokhattak volna a hozzájuk való helyes viszonyuláshoz, akkor az egyház — hivatalviselői által — könnyebben és gyakrabban talált volna bátorságot ilyenfajta kinyilatkoztatáshoz. Megoldható lenne az a dilemma, amely abból adódik, hogy a tisztségviselők mindig csak halvány elveket képesek előadni, amelyek senkit sem bántanak meg, vagy csak úgynevezett magánvéleményüket fogalmazzák meg, amely eleve senkit sem érdekel. Az egyház sokkal tevékenyebb lehetne a társadalomkritika terén, ha ilyenfajta tevékenységes során nem szembesülne minduntalan azzal a választással, hogy mondanivalóját vagy hitszerűen és tanítóhivatali kötelezéssel fogalmazza meg vagy egyszerűen hallgasson. Ha a hivatalos egyház világosabban és gyakrabban vállalná az efféle imperatívuszok és útmutatások bátorságát (épp elég alkalom kínálkozik erre ma és a jövőben egyaránt), valószínűleg még nagyobb „zűrzavar” volna az egyházban, mégis legyőzné az egyház hatáskörében az elméleti józanságnak azt a temetői csendjét, amely gyakran uralkodik az egyházon belül és kívül, és amelyben aztán — minthogy ez a józanság úgy vi-

szekedik, mintha egyedül ő lenne a törvényes, holott nem tud semmi konkrétumot mondani — a „gyakorlati emberek” önkényesen azt teszik, ami éppen az eszükbe jut.

Az itt elmondottak is nagyon elméletiek és általánosak. Márcsak azért is, mert az ilyen imperatívuszok és útmutatások konkrét hatékonysága, amely végül is egyedül lényeges, csakis az egyes keresztények és egyes egyházi csoportok messzemenő beleegyezése révén érhető el. Ezzel azonban felmerül a kérdés, hogyan találhat a hivatalos egyház ilyen helyeslésre imperatívuszai és utasításai számára a hirdetett elveken túl az egyház népénél. Alapvető feltételként már említettük az egyes keresztények lelkiismereti alakítását, képzését. Ezen felül válaszolni kellene még arra a kérdésre, hogyan lehet megfoghatóvá és érthetővé tenni az átlag-keresztények számára, hogy az efféle imperatívuszok és útmutatások felülről, az egyházi tisztségviselők révén visszavezethetők egy magasabb szakértelemre vagy az egyház egy karizmatikus impulzusára, és ezeket az útmutatásokat épp egy ilyen lehetőség miatt nem szabad az egyes keresztényeknek eleve tetszőleges véleményként lekicsinyelniük. Az egyház természetesen az ilyen imperatívuszok és útmutatások megfogalmazásával más módon és megfoghatóbban tud melléfogni, mint a tanítóhivatal elméleti megnyilatkozásaiban. Ezt azonban, véleményem szerint, bátran be kell kalkulálni, az egyház nem keltheti azt a benyomást, hogy pusztán elméletieskedő tanító néniként távol áll az élettől azokkal a megnyilatkozásaival, amelyek a valóságos életet annak átláthatatlan konkrétóságában nem is érintik. Az elmondottak — természetesen fokozatokban — érvényesek a legfelsőbb hivatalában értendő összegyűlésre, a püspöki karokra és az egyes püspökökre.

Az ilyen imperatívuszoknál és útmutatásoknál — és elsősorban a társadalomkritikus vonatkozásúaknál — természetesen el kell kerülni minden kistűltséget és nevelőnőhöz illő kioktatást. Az ilyen imperatívuszokat, — bármennyire is nem lehet őket egyszerűen csupán általános elvekből levezetni — prófétai erővel kell előadni, és ezért előfeltételül olyan tisztségviselőkre van szükség, akik képesek az ilyesmire anélkül, hogy tanító bácsikként el kellene magukat bátyáznai teológiai folyóiratok számai mögé. Az ilyesminek az egyházban természetesen előfeltétele a keresztényeknek és a keresztény lelkiismeretnek egy olyan irányba való nevelése is, hogy akkor se veszítsék el a hivatalos egyházba vetett bizalmukat, ha saját lelkiismeretük nem is engedi meg, hogy ilyen imperatívuszokat és utasításokat saját keresztény cselekvéseik számára magukévá tegyenek. Szükséges a keresztények nevelése és képzése az ilyen esetekben adott belső pluralizmussal való boldogulásra. Még ha nem is volnának ilyen esetek, az efféle képzés azért is nélkülöz-

hetetlen volna, mert ma már elkerülhetetlen az egyházban egy bizonyos elméleti véleménykülönbség.

Amit az „útmutatás” fogalmán értünk, talán még további pontosításra szorul. Egy későbbi fejezetben óvni fogunk a doktrínér kazuisztika túlzott használatától a mai tan-hirdetésben. Ott azt mondjuk majd, hogy a problematikus dogmatikai és morálteológiai tanokat nem volna szabad túl magas teológiai minősítéssel hirdetni pusztán azért, nehogy az úgynevezett „egyszerű hívőt” nyugtalansággal töltsse el és elbizonytalanítsa, hanem egész pontosan megmutassa neki, mit kell gondolnia és tennie. Amikor itt „útmutatásokról” esik szó, ezeknek a lehetőségét és hasznát itt nem azért hangsúlyozzuk, hogy ezáltal ismét az egyszerűsítő kinyilatkoztatás igazoljuk, amely ellen a későbbiekben szót emelünk. Az „útmutatás” csak akkor felel meg az itt értett lényegnek, ha kifejezetten is közli sajátos teológiai „minősítését”, lényegét az egyén és a keresztény csoportok szabad történelmi döntésre való felszólításaként fogja fel, ha nem dogmatikai és morálteológiai kazuisztikát kínál, hanem teremtő felhívás mindazokhoz, akiknek egy bizonyos konkrét jövőt több, keresztény módon elgondolható lehetőségéből kell létrehozniuk. Egy ilyen „útmutatás” ezért különbözik eleve egy tantételtől, amelyhez csak az elméleti gondolkodás és értelmezés síkján rendel óvatos és szerény minősítést tanítóhivatali kötelező érvényéről. Döntő jelentőségű azonban az volna, ha a ma és holnap keresztényei megéreznék azt, hogy egy doktrínér szempontból fölöttébb problematikus mondatban egy, a jövő számára alapvető döntés rejtőzhet.

8. A valódi lelkiség egyháza

Nekünk, a német egyházban, valóban szükségünk volna arra, amit „lelkiségnek” neveznek. Amikor ezt kimondjuk, egyáltalán nem keresztény gondolkodás és élet „privát szűkmenetét” értjük rajta. Már csak azért sem, mert ez a „lelkiség” nemcsak a közelebbi és távolabbi felebarát önzetlen szeretetét foglalja magába és ma természetesen nemcsak a magánszférára vonatkozik, hanem a társadalomban megvalósuló nagyobb szabadságért és több igazságosságért vívott valóságos harcként is gyakorlandó, és csak így lehet valóban keresztényi szeretet, nem pedig a saját széplelkünk introvertált ápolgatása. Ezt előrebecsátva azonban — utalással arra, amit később még kifejezetten ki kell mondanunk — le kell szögeznünk, hogy az egyháznak „lelki” egyháznak kell lennie, ha hí akar maradni saját lényegéhez. Ez nem jelenti azonban pusztán a —

végző soron ateista — „horizontalizmus” visszautasítását, hanem mindeken felül azt, hogy az egyháznak ma újra fel kell fedeznie és mozgósítania kell saját spirituális erőit. Ha komolyan magunkba nézünk, spirituálisan ijesztő mértékben élettelen egyház vagyunk. Az eleven lelkiség, amely természetesen ma is létezik, különleges módon kivonult az egyház nyilvánosságából és — szociológiailag tekintve — a „még jámborak” kis, titkos összejöveteleibe húzódott vissza. Az egyház nyilvánosságában — minden jószándék mellett is, amelyet nem tagadhatunk — még ma is ijesztő mértékben ritualizmus, legalizmus, adminisztráció uralkodik, illetve egy spirituális közepszerűség kerékvágásában való egyre unalmasabb és rezignáltabb továbbhaladás. Már itt világosabb szeretnék lenni. Magamat is az „egyházi hivatalnokok” közé sorolom. Ez a szó nem akar valamiféle becsmérlés lenni. Csak azért nevezem így magam és másokat ebben az összefüggésben, hogy tisztázzam, minket papokat és püspököket, éppen hivatásunknál fogva, olyan társadalmi előfeltételezések programoznak előre és dúcolnak alá, amelyek hivatásunk megszokottságával, az általa nyújtott, életfogytiglani jövedelemmel, azzal a környezettel, amelyben élünk, számunkra könnyűvé, majdnem túlságosan könnyűvé teszik a kereszténységet. Ezeknek az „egyházi hivatalnokoknak” mondom — s ezzel természetesen saját üvegházamba is egy nagy követ vágok — képzeljétek el egyszer egy kis egzisztenciális fantáziával, hogy nem vagytok egyházi hivatalnokok, hanem az utcán sétálnátok olyan kenyérkeresettel, mint egy utcaseprő, vagy (ha ez jobban tetszik) tudósok egy plazmafizikai laboratóriumban, ahol egész nap egyetlen szó sem esik Istenről, mégis nagy eredményeket érnek el. Képzeljétek el, hogy el vagytok csigázva az utcasepréstől vagy a molekuláris fizikától és annak matematikájától. Képzeljétek el, hogy ez a helyzetetek vagy egy élet óta tart már, és nem misszionáriusi leereszkedések miatt történik ez így. És most kíséreljétek meg e környezet embereinek a kereszténység és Jézus üzenetét átadni az örök életről. Figyeljétek csak, hogyan mondjátok, éreztétek magatok, miként hangzik; gondoljatok bele, hogyan kellene nekik elmondanotok, hogy ne ütközzék eleve abba a visszautasításba, amellyel ilyen környezetben kellene annak szembenéznie, aki a tibeti gyógyászatról akarna mesélni. Mit mondanátok ebben a környezetben? Hogyan írnátok körül először is az „Isten” szót? Hogy beszélnétek Jézusról, hogy a többieknek legalább fogalmuk legyen, mekkora a jelentősége a ti életetekben, a reális jelentősége, olyan jelentőség, amelynek van valami fontossága, abban az életben is, amelyet ezek az emberek élnek? Nem forna-e a torkunkra sok olyan szó, amit, anélkül hogy magunkon csodálkoznánk, minden további nélkül prédikálunk a szószék magaslatáról? Akkor is olyan könnyedén hi-